15 පාඩම

අභිධර්මය - ඔබ ඔබේ රූපය හඳුනනවා ද?

චිත්ත, චෛතසික, රූප, සහ නිබ්බාණ වශයෙන් පරමාර්ථ ධර්ම සතරක් ඇති බව ඔබ දන්නෙහි ය. ඉන් චිත්ත සහ චෛතසික පරමාර්ථ පිළිබඳ පසුගිය වසරවල දී ඉගෙනගත් ඔබට මෙම පාඩමේ දී රූප පරමාර්ථය පිළිබඳ ඉගෙනීමට ලැබේ. ශීත උෂ්ණාදී විරුද්ධ ප්‍රත්‍යයන් නිසා විකාරයට නොහොත් වෙනස්වීමට පත්වන්නේ රූපය යි.

රූපතීති භවෙ රූපං - විකාර පච්චයෙ සති
රූප රූපං තථා රූපං - පරියාපනනතො පරං

යනුවෙන් ශීත, උෂ්ණ ආදී විරුද්ධ ප්‍රත්‍ය ඇතිකල්හි යම් රූපයක් විකාරයට පැමිණේ ද එය රූපරූප නම් වේ. වෙනත් රූප ද, රූප රූපයට ම ඇතුළත් වන බැවින් ඒවා රූප නම් වේ. යැයි දක්වා ඇත. මෙම රූප පිළිබඳ විග්‍රහ කරන අභිධර්මාර්ථ සංග්‍රහයේ දී රූප ආකාර පහක් යටතේ විභාග කොට දක්වා ඇත.

01. **රූප සමුද්දෙස** - රූප පිළිබඳ සැකෙවින් විස්තර කිරීම. (නම් වශයෙන්)
02. **රූප විභාග** - දක්වන ලද රූප නැවත බෙදා දැක්වීම.
03. **රූප සමුට්ඨාන** - රූප උපදවන හේතු ප්‍රත්‍ය දැක්වීම.
04. **රූප කලාප** - රූප සමූහ වශයෙන් බැඳී සිටින ආකාරය දැක්වීම.
05. **රූප ප්‍රවෘත්ති ක්‍රම** - රූප පවතින පිළිවෙල දැක්වීම.

1. රූප සමුද්දේස

අභිධර්මයට අනුව රූප විසි අටකි (28) කි. එම රූප පඨවි, ආපෝ, තේජෝ, වායෝ යනුවෙන් මහා භූත රූප හතරක් සහ උපාදාය රූප 24 ක් ලෙස දෙයාකාර ය. එසේ ම නිෂ්පන්න රූප 18 ක් හා අනිෂ්පන්න රූප 10 ක් ලෙස ප්‍රධාන කොටස් දෙකකි. ඒවා සියල්ල මාතෘකා එකොළසක් යටතේ වර්ග කර ඇත.

නිෂ්පන්න රූප 18

01.	මහා භූතරූප	4	- **පඨවි, ආපෝ, තේජෝ, වායෝ**
02.	පසාද රූප	5	- **චක්ඛු, සෝත, ඝාණ, ජිව්හා, කාය**
03.	විසය රූප	4	- **රූප, ශබ්ද, ගන්ධ, රස**
04.	භාව රූප	2	- **ඉත්ථිභාව, පුරිස භාව**
05.	හදය රූප	1	- **හෘදය වස්තුව**
06.	ජීවිත රූප	1	- **ජීවිතින්ද්‍රිය රූපය**
07.	ආහාර රූප	1	- **කබලිංකාහාර**

අනිෂ්පන්න රූප 10

01.	පරිච්ඡේද රූප	1	-	ආකාස ධාතුව
02.	විඤ්ඤත්ති රූප	2	-	කාය විඤ්ඤත්ති, වචී විඤ්ඤත්ති
03.	විකාර රූප	3	-	ලහුතා, මුදුතා, කම්මඤ්ඤතා
04.	ලක්ඛණ රූප	4	-	උපචය, සන්තති, ජරතා, අනිච්චතා

රූප සියල්ල 28 කි. (අභිධර්ම II පාඩමේ දී මේ පිළිබඳ විස්තරයක් ඇත.)

2. රූප විභාග

මේ අට විසි රූප සියල්ල පොදුවේ ලක්ෂණ අටකින් යුක්ත ය. එනම්

අහෙතුක, සප්පච්චය, සාසව, සංඛත, ලෞකික, කාමාවචර, අනාරම්මණ, අප්පහාතබ්බ යනුවෙනි.

අහෙතුක - නාම - හෙවත් චිත්ත - චෛතසිකයන්හි මෙන් රූපයන්හි ලෝභාදී අකුසල මූලයන් ද, අලෝභාදී කුසල මූලයන් ද යෙදීමක් නැති බැවින් අහේතුක ය.

සප්පච්චය - රූප සමග යෙදෙන ලෝභාදී හේතු නැතත් රූප, කර්ම, චිත්ත, ඍතු ආහාර යන ප්‍රත්‍යයන්ගෙන් හටගන්නා බැවින් සප්පච්චය වෙයි.

සාසව - ආසව නම් කාම ආදී කේලශයන් ය. රූප අරමුණු කොට කෙලෙස් උපදී. එබැවින් රූපය සාසව ය.

සංඛත - හේතු ප්‍රත්‍යයන්ගේ එක්වීමෙන් සකස් වන සැම දෙයක් ම සංඛත ය. නිවන හැර සියල්ල සංඛත ගණයට වැටේ. මේ අනුව රූප ධර්ම ද සංඛත ය.

ලෞකික - නව ලොව්තුරා දහම් (මග පල, නිවන හැර) සියල්ල ලෞකික ය. ඒ අනුව රූපධර්ම සියල්ල ම ලෞකික ය.

කාමාවචර - කාමාවචර යන්නෙන් කාම භූමියට අයත් හෝ කාමයට හෙවත් තෘෂ්ණාවට ගොදුරුවන යන අර්ථ දෙයි. ඒ අනුව රූපය කාම ලෝකයට අයත් ය. මේ නිසා රූපය කාමාවචර ය.

අනාරම්මණ - චිත්ත චෛතසිකයන් මෙන් අරමුණු ගැනීමක් රූපයට නැති හෙයින් අනාරම්මණ ය.

අපපහාතබබ - ප්‍රහාණය කළ යුත්තේ ක්ලේශයන් ය. රූප පිළිබඳ ව ප්‍රහාණය කළ යුත්තේ රූප නොව රූප රාගයයි. එවිට රූපය නිරායාසයෙන් ම ප්‍රහාණය කළා වන්නේ ය. එබැවින් රූපය අප්පහාතබ්බ වෙයි.

රූප ධර්ම නැවත දෙයාකාර වශයෙන් වර්ග නවයකට බෙදේ.

1. අජ්ඣත්තික රූප - බාහිර රූප

පඤ්ච ඉන්ද්‍රිය හා සම්බන්ධ ධර්ම පිළිබඳ මම ය, මාගේ ය යන මමායනය ඉතා දැඩි ය. එබැවින් චක්ඛු, සොතාදි ප්‍රසාද රූප ආධ්‍යාත්මික රූප ලෙස ගැනේ. සෙසු රූප 23 පිළිබඳ ව ම එතරම් තෘෂ්ණාවක් නොමැති බැවින් ඒවා බාහිර රූප නම්.

2. වස්තු රූප - අවස්තු රූප

චිත්ත චෛතසිකයන්ගේ හට ගැනීමට හා වාසයට හේතු වන බැවින් ප්‍රසාද රූප පසත්, හදය රූපයත් වස්තු රූප ලෙස ද, එසේ නාම ධර්මයන්ට වාසය නොවන සෙසු රූප ධර්ම අවස්තු රූප ලෙස ද සැලකේ.

3. ද්වාර රූප - අද්වාර රූප

චිත්ත පරම්පරාවන්ගේ ඇතිවීමට හා පැවතීමට දොරටු වන චක්ඛු සොත ආදී ප්‍රසාද රූප පසත් කාය කර්ම හා වාක් කර්මයන් පහළ වීමට දොරටු වන විඤ්ඤත්ති රූප දෙකත් ද්වාර රූප නම්. සෙසු රූප 21 අද්වාර නම් වෙයි. ඒවා කාය කර්මාදියට දොරටු නොවේ.

4. ඉන්‍ද්‍රිය රූප - අනින්‍ද්‍රිය රූප

ඉන්‍ද්‍රිය ශබ්දය අධිපති හෝ පාලනය කරන යන අර්ථය දෙයි. චක්ඛු විඤ්ඤාණාදී විඤ්ඤාණයන්ට අධිපති වන බැවින් ප්‍රසාද රූප පසත්, ස්ත්‍රීත්වය හා පුරුෂත්වය පාලනය කරන බැවින් භාවරූප දෙකත්, කර්මජ රූප පාලනය කරන බැවින් ජීවිතින්‍ද්‍රියත් යන රූප අට (8) ඉන්‍ද්‍රිය රූප නම්. සෙසු රූප 20 අනින්‍ද්‍රිය රූප වෙයි.

5. ඕළාරික රූප - සුඛුමරූප

ප්‍රසාද රූප පසත්, විසය රූප සතත් යන දොළොස් රූපයන් ඉන්‍ද්‍රිය-අරමුණු වශයෙන් ගැටෙන සුලු බැවින් ඕළාරික ය. මෙහි විසය රූප සතක් වූයේ පොට්ඨබ්බ රූපය පඨවි, තේජො, වායෝ යන භූත රූප තුන ගැනෙන හෙයිනි.

වර්ණ රූපය ඇසට ද, ශබ්ද රූපය කණට ද, ගන්ධ රූපය නාසයට ද රස රූපය දිවට ද දැනෙන අතර කයට දැනෙන රූප තුනකි. එනම් පඨවි, තේජො, වායෝ යන රූපයන් ය. එබඳු ගැටීමක් නැති බැවින් ඉහත දැක්වූ දොළොස් රූප හැර ඉතිරි රූප 16 සුඛුම රූප නම්.

6. උපාදින්න රූප - අනුපාදින්න රූප

ඉන්ද්‍රිය රූප අටත්, ඉදිරියට කියවෙන අවිනිබෝභාග රූප අටත් උපාදින්න රූප නම්. මේවා තණ්හා දිට්ඨි වශයෙන් දැඩිව අල්ලා ගන්නා බැවින් එනම් වෙයි. මේවා පූර්ව කර්මයෙන් හටගන්නා බැවින් කර්මජ රූප නමින් ද හැඳින්වේ. එබඳු අල්ලා ගැනීමක් නැති චිත්ත, ඍතු, ආහාරයන් ගෙන් හටගන්නා ඉතිරි රූප දහය අනුපාදින්න නම්.

7. සනිදස්සන රූප - අනිදස්සන රූප

ඇසින් දැකිය හැකි රූපයයි. එනම් වර්ණ රූපයයි. සෙසු රූප සත් විස්ස ම අනිදස්සන නම්.

8. ගොචරග්ගාහික රූප - අගොචරග්ගාහික රූප

ගොදුරු ගන්නා හෙවත් අරමුණු ගන්නා ප්‍රසාද රූප පස ගොචරගගාහික නම්. සෙසු රූප 23 අගොචරගගාහික නම් වෙයි.

9. අවිනිබ්භොග රූප - විනිබ්භොග රූප

වෙන් කළ නොහැකි පරිදි එක ම කලාපයක් ලෙස නිතර ම පවතින භූත රූප සතරත්, වර්ණ (රූප රූපය) ගන්ධ, රස, ඕජා (ආහාර) යන රූප සතරත් අවිනිබෝභාග රූප නම්. අනිකුත් රූප 20 සෙසු රූපයන්ගෙන් වෙන්කොට දැක්විය හැකි බැවින් විනිබෝභාග වේ.

රූප සමුට්ඨාන

රූප උපදවන හේතු රූප සමුට්ඨාන නම්. එනම්, කම්ම, චිත්ත, උතු ආහාර යන සතරයි.

කම්ම රූප උපදවන කර්ම නම් අකුසල දොළස (12) කාමාවචර කුසල අට (8) රූපාවචර කුසල පස (5) යන පස්විසි චේතනාවන් ය. අරූපාවචර හා ලොකුත්තර චෙතනා (කර්ම) රූප නොඋපදවයි. අට විසි රූප අතුරෙන් කර්ම හේතුවෙන් පමණක් උපදින රූප නම් ඉන්ද්‍රීය රූප අට සහ හදය රූපයයි. අතීත කුසලාකුසල චේතනා නැමැති කර්මය සත්ව සන්තානයෙහි ප්‍රතිසන්ධියේ පටන් ක්‍ෂණයක් පාසා ම රූප උපදවයි. කර්මයෙන් උපදවන රූප කර්මජ රූප නම්. ජීවිතින්‍ද්‍රිය පවා මරණය තාක් පවතින්නේ කර්මයෙනි.

චිත්ත අසූ නවයක් වූ සිත් අතුරින් දෙපස් විඥ්ඥාණ සිත් හා අරූපාවචර විපාක සිත් හැර සෙසු සිත් පන් සැත්තෑව ම රූප උපදවයි. සිතින් පමණක් උපදනා රූප දෙකකි. එනම් විඤ්ඤත්ති රූප දෙකයි. ශරීරය ඉබේ සෙලවෙන්නේ නැත. යාම්ඊම් අත්පා එසවීම් ආදී ශරීරයෙන් කෙරෙන ක්‍රීඩා මෙන් ම වචනයෙන් කෙරෙන සියලු ප්‍රකාශන කෙරෙන්නේ සිතින් උපදවන රූප බලයෙනි.

උතු සත්ව ලෝක හා සංඛාර ලෝක යනුවෙන් ගැනෙන ජීව - අජීව වූ සියලු ලෝකය ම ඇති කිරීමෙහි සමත් බලවේගය වන තේජෝ ධාතුව මෙහි උතු යන්නෙන් ගැනේ. ''උදයති ජනේතීති උතු'' යනු ඊට දී ඇති අර්ථයයි. මෙය රූප උපදවන රූපයකි. හුදු උතුවෙන් පමණක් හටගන්නා රූප කිසිවක් නැත. උතු බලපෑමෙන් උපදින රූප අතරින් අවිනිබ්භොග රූප අටට සෙසු හේතු තුන ම බලපායි. ශබ්ද රූපයට චිත්තය ද, විකාර රූප තුනට චිත්ත හා ආහාර හේතු දෙක උතුවට සහාය වේ.

ආහාර ඕජාව දෙයාකාර ය. අභ්‍යන්තර ඕජාව හා බාහිර ඕජාව වශයෙනි. අවිනිබ්භොග හෙවත් ඕජට්ඨමක රූපවලට අයත් ඕජාව අභ්‍යන්තර ඕජාව ය. එය ශරීරයේ සියලු රූපයන් තුළ ඇතුළත් ව තිබේ. කබලිංකාහාර මගින් පිටතින් ලැබෙන ඕජාව බාහිර ඕජාව ය. රූප උපදවන්නේ මේ ඕජා දෙකම එකතුවීමෙහි එකකටවත් තනිව රූප ඉපදවිය නොහැකි ය. කුසගිනි උපදිනවිට ශාරීරික ඕජාව මතු වී එයි. ආහාර ගත්විට ඕජා දෙක එකතු වී ශරීරයට දිරවා ගනී. එතැන් සිට රූප උපදවයි. අම්ල පිත්ත රෝගය වැළඳෙන්නේ වෙලාව පසුවී ආහාර ගන්නා විට අභන්තර ඕජාව වියළී යාම නිසා, බාහිර ඕජාවට තනිව දිරවීමට හෝ රූප ඉපදවීමට නොහැකි බැවිනි. ඒ බව අං.නි. පඤ්චක නිපාතයේ උස්සුරභත්ත සූත්‍රයේ සඳහන් ය.

සත්ත්වයාට නැවත නැවත ආහාර ගැනීමේ උවමනාව ඇතිවන්නේ ද ඍතුජ රූප වූ ශරීරය මලානික වන්නේ ද මේ ඕජාව නැතිවීමෙනි. ගස්වැල්වල මෙකී ආහාර රූපය ඇත. එහි ඇත්තේ ඍතුජ රූපයෝ ය. ඒවා වැඩෙන්නේ ඍතුජ රූප හේතු කොට ගෙන ය. සත්ත්වයා සහ ගස්වැල් අතර වෙනස ද මෙයයි. ඕජාවෙන් හෙවත් ආහාරයෙන් පමණක් උපදනා රූප ද කිසිවක් නැත. ආහාරජ රූපවලට ද වෙනත් හේතු සම්බන්ධ විය යුතු ය.

රූප සමුට්ඨානය පිළිබඳ ව මෙතෙක් විස්තරයේ දී ප්‍රකාශ වී ඇත්තේ රූප දොළොසක් පමණි. එනම් කර්මජ රූප දහයත්, ඒකාන්ත චිත්තජ රූප දෙකත් ය. ඉතිරි රූප පිළිබඳ සමුට්ඨානය මෙසේය.

ශබ්ද රූපය, චිත්ත, ඍතු දෙකින් ම හටගනී. විකාර රූප තුන චිත්ත, ආහාර දෙකින් හටගනී. අවිනිබ්භෝග රූප අට හා ආකාශ රූපය කර්ම ආදී හේතු සතරින් ම හටගනී. ලක්ෂණ රූප සතර මේ කිසිදු හේතුවකට අදාළ නොවේ. ඒවා මෙකී හේතුවලින් නොඋපදනා රූප ලෙස හඳුන්වනුයේ කර්ම ආදී හේතු පනෙන් හටගත් රූපයන්ගේ ඉපදීම, දිරීම, බිඳී යාම යන ලක්ෂණ මාත්‍රයක් පමණක් වන බැවිනි.

රූප හටගැනීමේ පිළිවෙළ සැකවින් මෙසේ යඃ-

01. **කර්මජ රූප 18**

    අවිනිබ්භෝග රූප අට, ආකාශ ධාතුව, හෘදය රූපය සහ ඉන්ද්‍රිය රූප අට.

02. **චිත්තජ රූප 15**

    අවිනිනිබ්භෝග රූප අට, ආකාශ ධාතුව, ශබ්ද රූපය, විඤ්ඤත්ති රූප දෙක, විකාර රූප දෙක

03. **උතුජ රූප 13**

අවිනිබ්භෝග රූප අට, ආකාශ ධාතුව, ශබ්ද රූපය, විකාර රූප තුන

04. **ආහාරජ රූප 12**

අවිනිබ්භෝග රූප අට, ආකාශ ධාතුව, විකාර රූප තුන

රූප කලාප

රූප කිසි විටකත් තනි තනි ව නො උපදී. ඒවා තවත් රූප හා සම්බන්ධ වී උපදින්නේ ය. සාමාන්‍යයෙන් එකවර උපදින්නේ අවම වශයෙන් රූප අටකවත් සමූහයකි. ඒවා රූප කලාප නමින් හැඳින්වේ. රූප කලාපවලට වෙනත් කලාපවලින් වෙන්වීමේ සීමාවක් (පරිච්ඡේදයක්) ඇත. එහෙත් ඒ කළාප තුළ ඇති රූප අතර පරිච්ඡේදයක් නැත. එකිනෙක තුළ ගිලී ගියා සේ පවතී.

එකට ඉපදීම, එකට බිඳීම, එක ම නිශ්‍රයක (ඇසුරක) පැවතීම, එකට පැවතීම යනු මේ රූප කලාපවල ලක්ෂණයයි. රූප කලාප එක්තරා ක්‍රමයකට සෑදී තිබේ. ඒ අනුව කලාප විසි එකකි. ඒවා කර්මජ කලාප නවයක් ද, චිත්තජ කලාප සයක් ද, ඍතුජ කලාප සතරක් ද, ආහාරජ කලාප දෙකක් ද යනුවෙන් වගී කෙරේ.

කර්මජ කලාප 9

01.	**චක්ඛු දසකය**	-	අවිනිබ්භොග රූප අට සහ ජීවිත රූපය යන නවයට චක්ඛුප්පසාද රූපය එක්වීමෙන් සෑදේ.
02.	**සොත දසකය**	-	මුලින් කී රූප නවයට සොතප්පසාද රූපය එක්වීමෙන් සෑදේ.
03.	**ඝාණ දසකය**	-	ඒ රූප නවයට ම ඝාණප්පසාද රූපය එක්වීම.
04.	**ජිව්හා දසකය**	-	ඒ රූප නවයට ම ජිව්හාප්පසාදය එක්වීම.
05.	**කාය දසකය**	-	ඒ රූප නවයට ම කායප්පසාදය එක්වීම.
06.	**ඉත්ථිභාව දසකය**	-	ඊට ස්ත්‍රීභාව රූපය එක්වීමෙන් සෑදේ.
07.	**පුමභාව දසකය**	-	ඊට පුරුෂභාව රූපය එක්වීමෙන් සෑදේ.
08.	**වත්ථු දසකය**	-	ඊට හදය රූපය එක්වීමෙන් සෑදේ.
09.	**ජීවිත දසකය**	-	ඊට ජීවිත රූපය එක්වීමෙන් සෑදේ.

චිත්තජ කලාප 6

01.	**සුද්ධට්ඨක කලාපය**	-	අවනිබ්භොග රූප අට
02.	**කාය විඤ්ඤත්ති නවකය**	-	සුද්ධට්ඨකයට කාය විඤ්ඤත්තිය එක් වී සෑදෙයි
03.	**වචී විඤ්ඤත්ති දසකය**	-	සුද්ධට්ඨකයට වචී විඤ්ඤත්ති, සද්ද යන රූප එක් වී සෑදෙයි

04.	**ලහුතාදීඑකාදසකය**	-	සුදධට්ඨකය සහ විකාර රූප තුන.
05.	**කායවිඤ්ඤත්තිලහුතාදී ද්වාදසකය**	-	සුදධට්ඨකය, කාය විඤ්ඤත්තිය, සහ විකාර රූප තුන.
06.	**වචී විඤ්ඤත්ති සද්දලහුතාදී තෙරසකය**	-	සුදධට්ඨකය, කාය විඤ්ඤත්තිය, සද්ද රූපය සහ විකාර රූප තුන.

උතුජ කලාප 4

01. සුදධට්ඨක කලාපය
02. සද්ද නවක කලාපය (සුද්ධට්ඨකය හා ශබ්දය)
03. ලහුතාදීඑකාදසක කලාපය (සුද්ධට්ඨකය - විකාර රූප තුන)
04. සද්දලහුතාදී දවාදසක කලාපය (සුද්ධට්ඨකය, ශබ්දය, විකාර රූප)

ආහාරජ කලාප 2

01. සුදධට්ඨක කලාපය
02. ලහුතාදී එකාදසක කලාපය (සුද්ධට්ඨකය - විකාර රූප තුන)

මෙසේ රූප කලාප සියල්ල එක්විස්සකි.

රූප ප්‍රවෘත්තිය

රූප පහළ වීම හා පැවතීම සත්ත්ව යෝනි හෙවත් උත්පත්ති වශී අනුව ද, භූමි හෙවත් කාමාදී ලෝක අනුව ද විවිධ වෙයි.

උත්පත්ති වගී අනුව සත්ත්ව වගී සතරකි.

01.	**අණ්ඩජ**	**- බිජුවටින් හටගන්නා සත්ත්වයෝ**
02.	**ජලාබුජ**	**- මාතෘ ගර්භයේ වැදෑමසෙන් හටගන්නා සත්ත්වයෝ**
03.	**සංසේදජ**	**- ගහ කොළ, පස්. කසල වැනි තැන්වල උපදින සත්ත්වයෝ**
04.	**ඕපපාතික**	**- කර්මානුරූප ව ඉබේ පහළ වන දේව ආදී සියුම් ශරීර ඇති සත්ත්වයෝ**

මෙයින් අණ්ඩජ, ජලාබුජ යන දෙකොටස ම මව් කුස හට ගන්නා බැවින් ගබ්භසෙය්‍යක නම් වෙයි. ගබ්භසෙය්‍යක සත්ත්වයන්ට ප්‍රතිසන්ධියේ දී ම කාය දසක, භාව දසක, වත්ථු දසක යන රූප කලාප පහළ වෙයි. ඇතැම් අලිංගික සත්ත්වයන්ට භාව දශකය පහළ නොවේ. මේවා ප්‍රතිසන්ධියත් සමග ම පහළ වන්නේ කර්මජ කලාප වන බැවිනි.

ගබ්භසෙය්‍යක සත්ත්වයන්ගේ චක්ඛු, සොත, ඝාණ, ජිව්හා දසක පහළ වන්නේ ප්‍රතිසන්ධියෙන් පසුව එන ප්‍රවෘත්ති කාලයන්හි ය. එයින් අල්පායුෂ්ක සත්ත්වයන් මව් කුස වෙසෙන්නේ මද කලකි. ඔවුන්ට චක්ඛු ආදී දසක ඉක්මනින් පහළ වේ. දීඝායුෂ්ක

සත්‍වයන් මවු කුස වැඩි කලක් වෙසෙන අතර ඒ දසක සතර පහළ වන්නේ කල් ගත වීමෙනි. මනුෂ්‍යයන්ට චක්ඛු, සෝත, ආදී සතර පහළ වන්නේ ප්‍රතිසන්ධියෙන් සති එකොළහකට පසුව යයි අටුවා මතයයි. මේ පිළිබඳ ස්ථිර නිගමනයක් නැත.

මෙසේ කර්මජ රූප ප්‍රතිසන්ධියේ දී ම පහළ වීම ඇරඹෙන අතර ප්‍රතිසන්ධි සිතට අනතුරු ව පහළ වන දෙවන සිත වන භවංග සිතේ පටන් චිත්තජ රූප පහළ වීම ද ඇරඹෙයි. ප්‍රතිසන්ධි සිත තහවුරු (ස්ථිර) වූ තැන් පටන් උතුජ රූප පහළ වෙයි. කර්ම, චිත්ත, සෘතු යන රූප පහළ වීමෙන් පසු ඒවා එක්ව ඕජා ප්‍රත්‍ය නිපදවයි. එයට මවගෙන් ලැබෙන බාහිර ඕජාව ද (ආහාර) එක්වීමෙන් ආහාරජ රූප ඉපදීම ඇරඹෙයි. මෙතැන් පටන් දිගට මේ පරම්පරාව ජීවිත කාලය පුරා උපදිමින්, පවතිමින්, නැතිවෙමින් යයි.

සංසේදජ සහ ඕපපාතික යන සත්‍වයන්ට ප්‍රතිසන්ධියත් සමග ම චක්ඛු, සොත, ඝාණ, ජිව්හා, කාය, භාව, වත්‍ථු යන දසක සත ම පහළ වෙයි. මේ අතර චක්ඛු, සොත, ඝාණ, භාව යන දශකයන් නොලබන සත්‍වයෝ ද වෙති. එය ඇතැම් සත්‍වයන්ට ප්‍රතිසන්ධියට යෙදවූ කර්මයේ දුබලකම නිසා සිදු වේ. ඔවුන් උපදින්නේ ම එවන් ශක්තීන් නැති සත්‍ව වර්ගයක ය. ඒ දශක ලැබිය යුතු මනුෂ්‍යයන් වැනි සත්‍වයන් අතර ද අකුසල කර්ම හේතුවෙන් මේ දසක නොලබන්නෝ වෙති. අඳ, ගොලු, බිහිරි, නපුංසක ආදී වෙනස්කම් ඇති වන්නේ ඒ අදාළ දශක පහළ නො වීමෙනි.

සත්‍වයා මැරෙන කල චුති චිත්තයට සිත් දහහතකට (17) පෙරාතුව කර්මජ රූප පහළ වීම නවතී. උපන් කර්මජ රූප ද චුති සිතත් සමග නිරුද්ධ වෙයි. චුති සිතෙන් සිතේ පහළොවකට පසු ව චිත්තජ රූප පරම්පරාව ද සිඳී යයි. ඒවාට පැවතීමට ශක්තියක් ඉන් පසුව නැත. මෘත ශරීරය යනුවෙන් ඉතිරි වන්නේ උතුසමුට්ඨාන රූප පමණි. රූප ලෝකයෙහි ඝාණ දසක, ජිව්හා දසක, කාය දසක, භාව දසක, සහ ආහාරජ කලාප ද නැත. රූපී බ්‍රහ්මයන්ට ප්‍රතිසන්ධියත් සමග ම චක්ඛු, සොත, වත්‍ථු යන දසක තුන ද ජීවිත නවකය ද යන කර්මජ කලාප සතර පහළ වෙයි. ප්‍රතිසන්ධියෙන් පසුව ප්‍රවෘත්තියේ දී (පැවතීමේදී) චිත්තජ හා උතුජ රූප කලාප පහළ වෙයි. ඔවුනට ආහාරජ කලාප නැති බැවින් ඔවුන්ගේ ජීවිතය පාලනය වන්නේ ජීවිත නවකයෙනි.

අසඤ්ඤ සත්‍වයන්ට චක්ඛු, සොත, වත්‍ථු යන දසක සහ ශබ්ද රූපය නො ලැබේ. චිත්තජ රූප ද කිසිවක් පහළ නොවේ. ඔවුන්ගේ ප්‍රතිසන්ධියේ දී පහළ වන්නේ ජීවිත නවකය පමණකි. ප්‍රවෘත්ති කාලයෙහි දී ශබ්දය හැර සෙසු උතුසමුට්ඨාන රූප පහළ වේ.

මේ අනුව කාම ලෝකයෙහි රූප විසි අට ම පහළ වෙයි. රූප ලෝකයෙහි ඇත්තේ රූප විසි තුනකි. (23) ඝාණ, ජිව්හා, කාය රූප තුන හා භාව රූප දෙක නැත. අසඤ්ඤ සත්‍වයන්ට ප්‍රසාද රූප පස, භාවරූප දෙක, හදය රූපය විඤ්ඤත්ති රූප දෙක සහ ශබ්ද නැති බැවින් රූප ඇත්තේ දාහතක් (17) පමණි. අරූප ලෝකයෙහි මේ රූප විසි අට ම පහළ නොවේ.

රූපී සත්වයන්ට ශබ්ද රූපය, විකාර රූප තුන සහ ජරතා අනිච්චතා යන රූප ප්‍රතිසන්ධියේ දී පහළ නොවේ. එහෙත් ප්‍රවෘත්තියේ දී සියල්ල පහළ වෙයි.